

ACTIVITATEA MULTICULTURALĂ A PĂRINTELUI GAVRIL RELEA ÎN CADRUL EPISCOPIEI TIMIȘOAREI ÎN TIMPUL OCUPAȚIEI HORTYSTE

Dr. Vasile Rojneac

MULTICULTURAL ACTIVITY OF FR. GAVRIL RELEA, IN THE TIMIȘOARA'S BISHOPRIC BETWEEN HORTYST OCCUPATION

Abstract: Wishing to pay homage to Father Gavril Relea, we will try through this study to evoke some important moments in the pastoral-missionary, cultural and philanthropic activity of this worthy servant of God, who suffered a lot during the Horthy period, being expelled by the Hungarian authorities in Cluj and refugee, temporarily (1940-1945), within the Diocese of Timișoara, during the pastorate of the worthy of mention Bishop Vasile Lăzărescu.

Keywords: Priest Gavril Relea, Diocese of Timisoara, Deta Parish, horthyst regime, pastorate, culture, philanthropy

Puțini sunt cei care astăzi își mai amintesc de „chipul blând și smerit” al Părintelui Gavril Relea¹, care, începând cu cea de-a doua jumătate a anului 1940, odată cu punerea în aplicare a *Dictatului de la Viena* (30 august 1940), prin care România a fost silită să cedeze Ungariei horthyste aproape jumătate din teritoriul Transilvaniei de Nord-Vest, a fost nevoit să părăsească teritoriul (respectiv, Parohia Cluj IV – Dâmbul Rotund) și să se refugieze la Timișoara, nu înainte de a experimenta teroarea și umilinta din partea autorităților maghiare instalate la Cluj.

Despre acest moment dramatic din viața sa vom trata în cele ce urmează.

Conform documentelor păstrate în *Arhiva M.A.E., Fond Transilvania*, pe anii 1940-1944, se adeverește faptul că, în ziua de 14 septembrie 1940, Părintele

¹ Date biografice cu privire la Părintele Gavril Relea a se vedea la: VASILE ROJNEAC, *Părintele Protopop Gavril Relea (1910-2005) – un vrednic slujitor al lui Dumnezeu și al neamului românesc*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, pp. 23-96.

Gavril Relea, parohul bisericii „Sfinții Arhangheli” din Dâmbul Rotund – Cluj, „a fost bătut și schingiuit de soldați și civili unguri”².

Într-un interviu, părintele va descrie experiențele dramatice prin care a trecut atunci:

„În septembrie 1940, după-masă la ora 6, am coborât din locuință (locuiam în Piața Gării) pentru anumite cumpărături. Am fost «ridicat», transportat într-un birou al gării, după care am fost dus la chestura poliției, care era, pe vremea aceea, vizavi de Catedrala Ortodoxă. Pe la miezul nopții am fost scos din celulă, dus în biroul comandantului, un ofițer maghiar care m-a bătut crunt cu pumnii și picioarele, după care, aruncându-mă din nou în celulă, mi-a spus că «dimineața te voi tăia bucăți și te voi arunca în Someș». Eram acolo, în celulă, cam 70 de persoane: preoți, avocați, profesori, credincioși de toate profesiile.

A doua zi dimineața, în ziua de 14 septembrie 1940, am fost încolonați și duși la închisoarea Tribunalului din Cluj, tocmai când băteau clopotele Catedralei pentru Sfânta Liturghie.

După trei zile de detenție, la intervenția episcopului Nicolae Colan [1893-1957, † 1967, la Sibiu] și cu ajutorul fostului contabil-șef al Episcopiei, un german care avea relații printre ocupanți, am fost eliberat și, împreună cu soția și fiica, m-am retras provizoriu la [Parohia] Prundu Bârgăului, «până când se vor liniști apele», cum mă încuraja episcopul Colan.

Dar nu am apucat să slujesc decât trei săptămâni. Am fost «invitat» la pretura din Prundu Bârgăului și mi s-a pus în vedere că, în cel mai scurt timp, trebuie să părăsesc «țara» cu întreaga familie.

M-am întors la Cluj, mi-am împachetat lucrurile și am trecut peste Dealul Feleacului în România noastră. Acolo ne așteptau camioanele Armatei Române, care ne-au ajutat să transportăm agoniseala până în gara din Turda. După o noapte întreagă, am plecat cu familia la Timișoara, unde am fost adăpostit de nașul meu de cununie, profesorul Nicolae Ursu”³.

În aceste condiții, Preasfințitul Nicolae Colan, nemaiputându-l ajuta pe Părintele Gavril Relea, deoarece autoritățile maghiare cereau expulzarea sa din teritoriul ocupat, la cererea proprie, îi eliberează *Cartea canonică* de ieșire din Eparhia Clujului, asumându-și, astfel, condiția de preot și cetățean român refugiat:

² Cf. Arhiva M.A.E., Fond Transilvania, 1940-1944, vol. 362, fila 236; ATANASIE BRAN, *Lupte și jertfe pentru Ardeal. De la Decebal la Dictatul de la Viena. Dezrobirea Ardealului de Nord*, Brașov, Editura „Tribuna”, 1944, p. 108; ION ARDELEANU, GHEORGHE BODEA, MIHAI FĂTU, OLIVER LUSTIG, MIRCEA MUȘAT, LUDOVIC VAJDA, *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României, septembrie 1940 – octombrie 1944*, București, Editura Politică, 1985, p. 78; NICOLAE CORNEANU, *Biserica Românească din nord-vestul țării în timpul perioadei horthyste*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986, p. 100; MIHAI FĂTU, *Biserica Românească din nord-vestul țării sub ocupația horthystă, 1940-1944*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1985, p. 96; GHEORGHE I. BODEA, VASILE T. SUCIU, ILIE I. PUȘCAȘ, *Administrația militară horthystă în nord-vestul României – septembrie – noiembrie 1940*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1988, p. 286.

³ Constantin Dumitrescu, „Anotimpul sintezelor”, în *Tribuna*, II (2003), nr. 9, p. 18.

iulie 1941, preot la Parohia Beșenova, iar din 1 iulie 1941 și până în 1 aprilie 1945, preot la Parohia Deta⁷.

Despre ascultarea Părintelui Gavril Relea ca duhovnic la spitalele din Timișoara aflăm, dintr-o *Decizie* eliberată de către Episcopia de aici, din încredințarea Preasfințitului Vasile Lăzărescu:

„SFÂNTA EPISCOPIE ORTODOXĂ ROMÂNĂ A TIMIȘORII

Nr. 1807/1941

C. Sale Părintelui
Gavril Relea
Timișoara

Vă încredințăm cu îngrijirea sufletească a bolnavilor ortodocși români de la Spitalele din Timișoara. Primind de la Sfânta Episcopie un antimis, veți săvârși, cu rândul, în aceste spitale, Sfânta Liturghie și, după trebuință, veți face toate slujbele individuale ce se vor cere. În schimb primiți obligația de a raporta lunar Consiliului nostru Eparhial despre activitatea ce o dezvoltați, arătând și eventualele măsuri pastorale cari mai trebuiesc luate pentru îngrijirea sufletească a bolnavilor.

Timișoara, la 7 Maiu 1941

Episcop,
Vasile [Lăzărescu]
L. S.

Consilier referent,
[semnătură indescifrabilă]⁸

Trebuie să menționăm și faptul că, începând cu septembrie 1940, Părintele Relea, ajuns la Timișoara, este nevoit să se înscrie și la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cernăuți (Bucovina), refugiată, din cauza ocupației sovietice, la Suceava, pentru a-și lua licența în Teologie, deoarece, spune dânsul într-un interviu: „la ora aceea preoții de la Centrul [Eparhial din Timișoara] trebuiau să prezinte licența în Teologie pe care Academia [de la Cluj] o dădea, dar nu

⁷ Cf. *Carnet de muncă. Republica Populară Română*, Seria P.c. Nr. 387723, eliberat de Protopopiatul Ortodox Român, Raionul Dej, 6 mai 1965, filele 14-15, în Arhiva Familiei Relea; Vasile Rojneac, *Părintele Protopop Gavril Relea...*, p. 427.

⁸ Cf. *Decizie*, Nr. 1807/1941, eliberată de Sfânta Episcopie Ortodoxă Română a Timișorii, 7 mai 1941, 1 filă, în Arhiva Familiei Relea; Vasile Rojneac, *Părintele Protopop Gavril Relea...*, p. 385.

o recunoștea Statul”⁹. Prin urmare, i s-a recunoscut frecvența celor patru ani de la Academia Teologică din Cluj, dar, pentru a obține licența, era nevoie de noi examene la unele discipline, în cadrul unei Facultăți de Teologie acreditate.

Reușește, ca în 23 octombrie 1941, să obțină licența în Teologie, avându-l ca îndrumător pe Prof. Dr. Orest Bucevschi, cu lucrarea: *Postul Vechiului și Noului Legământ*¹⁰, obținând media „bine”. Între documentele personale ale părintelui se regăsește chiar și o copie a *Certificatului de absolvire* a Facultății de Teologie din Suceava, din 23 octombrie 1941, act oficial, prin care a fost încadrat în Episcopia de Timișoara, ca preot licențiat:

„COPIE

Universitatea din București, Facultatea de Teologie din Suceava
Nr. 123/1941 – Suceava, la 23 Octomvrie 1941 –

Către Sf. Episcopie a Timișoarei

La cererea Dlui Relea Gavril, preot, înregistrată aici la Nr. 123/1941, avem onoarea a face cunoscut că numitul a fost student ordinar al Facultății de Teologie din Cernăuți, mutată la Suceava și, după ce a trecut cu succes la această Facultate toate examenele din Teologia ortodoxă, a fost proclamat licențiat în Teologia ortodoxă, în ziua de 23 Octomvrie 1941 – media: bine – Decan, ss. V. Loichița. – L.S. – Secretar General, ss. Dr. Eus. Saghin.

Pentru conformitate cu originalul:

L. S.

Directorul Cancelariei
Episcopiei ort. rom. din
Timișoara”¹¹

Obținând licența în Teologie, Părintele Gavril Relea se va întoarce la Timișoara, în Parohia Deta, unde, așa cum vom vedea, a desfășurat o activitate pastoral-misionară, culturală și filantropică excepțională, remarcându-se și aici, printre cei mai vrednici preoți ai Bisericii Ortodoxe Române, într-o perioadă de grea încercare pentru poporul român.

⁹ Emil Metea, „Dialog între părintele Ioan Bizău și părintele Gavril Relea la împlinirea vârstei de 90 de ani”, anexă, în lucrarea: Gavril Relea, *Postul Vechiului și Noului Legământ*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2010, p. 82.

¹⁰ Emil Metea, „Dialog între părintele Ioan Bizău și părintele Gavril Relea ...”, pp. 82-83.

¹¹ Cf. *Certificat de licențiat (Copie)*, Universitatea din București, Facultatea de Teologie [Ortodoxă] din Suceava, Nr. 123/1941, Suceava, 23 octombrie 1941, 1 filă, în Arhiva Familiei Relea; Vasile Rojneac, *Părintele Protopop Gavril Relea...*, p. 384.

Iată cu câtă admirație se scria despre dânsul în presa vremii, în ziarul *Dacia* de Timișoara, cu ocazia instalării sale ca preot paroh la Parohia Deta:

„NOUL PREOT ORTODOX ROMÂN DE LA DETA

Aflăm cu plăcere că Episcopia Ortodoxă Română a Timișoarei a numit în parohia vacantă Deta, pe S. Sa Părintele Gavril Relea, expulzat de la Cluj. Activitatea pe care S. Sa a desfășurat-o în teritoriul cedat al Ardealului, atât pe teren bisericesc, cât și pe cel național, precum și cea desfășurată la Timișoara, este cea mai bună chezășie că parohia Deta își va primi pe adevăratul ei părinte sufletesc, care va ști să conducă cu destoinicie turma ce i se încredințează, pe calea celor mai frumoase idealuri.

Instalarea va avea loc Duminică, 13 iulie 1941, orele 10 a.m., în cadrul unui serviciu religios, în biserica ortodoxă română din Deta, în prezența P.S. Sale Domnului Protopop Augustin Ghilezan din Ciacova. Dorim Părintelui Gavril Relea, harnicului nostru colaborator, să-și poată duce la îndeplinire misiunea înaltă spre binele Bisericii și al Neamului nostru românesc¹².

Datorită pregătirii sale intelectuale și a dragostei față de Biserică și față de Neamul românesc, a fost ales, la sfârșitul anului 1941, președinte al „Asociației Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (ASTRA), Despărțământul Deta, județul Timiș-Torontal¹³.

În cele ce urmează, vom încerca să detaliem întreaga activitate pastoral-misionară, culturală și filantropică desfășurată de Părintele Gavril Relea la Parohia Deta, sub auspiciile Asociației ASTRA, între anii 1941-1944, așa cum apare publicată în ziarul *Dacia* de Timișoara.

La sfârșitul anului 1941, cu ocazia sărbătorilor de iarnă, la Parohia Deta, potrivit tradiției, a avut loc un eveniment important, anume: *Serbarea Pomului de Crăciun*, o acțiune cu caracter filantropic, pentru sprijinirea copiilor „lipsiți de mijloace materiale”. Astfel, sub președinția dlui Petre Crăciunescu, prim-pretorul Plășii Deta și din inițiativa dlui Corneliu Popescu, președintele corului parohial din Deta, a avut loc pe data de 28 decembrie, la Căminul Cultural „Emanuil Ungureanu”, *Serbarea Pomului de Crăciun*, eveniment la care a fost implicat și părintele paroh Gavril Relea:

„Întreaga conducere, în ceea ce privește programul, cât și instruirea și dirijarea corului, a fost încredințată vrednicului preot ortodox Gavril Relea, care a știut să se achite cu multă destoinicie de frumoasa-i misiune. [...] Corul parohial, dirijat

¹² *** „Noul preot ortodox român de la Deta”, în *Dacia* (Timișoara), III (1941), nr. 73, p. 7.

¹³ Dumitru Tomoni, *Societate, cultură și politică. „ASTRA” în Banat (1896-1948)*, Timișoara, Editura „Învieră”, 2009, p. 366; Dumitru Tomoni, „Regionalismul cultural în Banatul interbelic. Înființarea și organizarea regionalei «ASTRA BĂNĂȚEANĂ» (1937)”, în *Analele Banatului*, S.N., Arheologie – Istorie, tom. XV, 2007, p. 270.

de către Părintele Relea, a executat colindele și cântările cu caracter religios: *Pe Tine Te lăudăm* de A. Bena, *Florile dalbe* de T. Popovici, *Se preumblă Maica Sfântă* de N. Ursu, *Domnul Iisus Hristos* de D. G. Chiriac, *Sus boieri* de G. Cucu și *Praznic luminos* de T. Popovici, care, față de modul executării, a mulțumit pe toți auditorii, putând satisface chiar și pe cel mai pretențios muzician¹⁴.

Tot pe tărâm cultural, Părintele Gavril Relea a organizat „serata” din data de 10 mai 1942, la Căminul Cultural „Emanuil Ungureanu” din Deta, unde, la sfârșit, s-a jucat de către toți participanții „Hora Unirii”¹⁵, manifestarea aceasta având un profund caracter național, pentru ridicarea moralului cetățenilor români aflați în stare de război.

De asemenea, în data de 26 iulie 1942, Părintele Gavril Relea, în calitate de președinte al Asociației *ASTRA*, a ținut o conferință la Școala primară din comuna Gaiul Mic, Plasa Deta, intitulată *Rolul Bisericii în viața Statului nostru*, fiind însoțit de către dl Lazăr Mioc, notarul comunei Stamora Germană și președintele Cercului Cultural din Gaiul Mic. În cadrul acestei conferințe, Părintele Relea a ținut să sublinieze faptul că: „singura noastră scăpare ne-o poate da numai credința pe care o propovăduiește Biserica strămoșească – credință –, care în cele mai grele ceasuri, a dăruit Neamului românesc puterile morale, care l-au dus la biruință”¹⁶.

Tot în anul 1942, pe data de 15 august, Părintele Gavril Relea a organizat o serbare artistico-culturală cu tinerii intelectuali din comuna Deta, în scopul de a ajuta cu fonduri financiare Societatea „Crucea Roșie”. Evenimentul este, de asemenea, menționat în ziarul *Dacia* de Timișoara:

„Tineretul intelectual român din comuna Deta, în cadrul muncii de război, s-a hotărât ca să dea o serbare artistico-culturală în folosul «Crucii Roșii», rugând pe Părintele Gavril Relea, parohul comunei, să le întocmească un program și să-i instruiască, pentru buna reușită a acestei serbări.

Sfinția Sa, primind cu bucurie propunerea tineretului intelectual, a întocmit programul și a selectat personalul potrivit, hotărând ziua serbării la data de 15 august 1942, la orele 9 seara, în sala cea mare a restaurantului Bellavista.

Programul a cuprins două părți: partea întâi: declarațiuni, iar partea a doua: comedia într-un act «O oră de odihnă» de I. Chituc, iar începutul spectacolului a fost cu Prologu, din opera Pagliacci. Întreaga conducere a programului [...] a fost încredințată vrednicului și neobositului preot ortodox român Gavril Relea, care a știut să se achite cu multă destoinicie de frumoasa-i misiune. [...] Interpretii recitatori ai poeziilor amintite și execuțiile muzicale și-au executat rolurile lor într-un mod demn de admirat.

¹⁴ Cf. Corespondent, „Serbarea Pomului de Crăciun în comuna Deta”, în *Dacia* (Timișoara), III (1941), nr 212, p. 4.

¹⁵ *** „Manifestație artistico-culturală în Deta”, în *Dacia* (Timișoara), IV (1942), nr. 108, p. 7.

¹⁶ Cf. Asistent, „Astra Bănățeană. Început de muncă”, în *Dacia* (Timișoara), IV (1942), nr. 168, p. 4.

Părintele Relea a mulțumit tineretului intelectual, [...] precum și publicului numeros pentru participarea la această serbare¹⁷.

Printre alte activități desfășurate de către Părintele Relea se numără și organizarea de Școli țărănești. Cunoaștem din *Raportul general de activitate al Astrei Bănățene pe anul 1942-1943*, publicat în *Revista Banatului* (Timișoara), că în *Despărțământul Deta*, județul Timiș – Torontal, unde era președinte Părintele Gavril Relea, cu cele trei subunități: Cercul Cultural *Gaiul Mic* (președinte: Pr. Gheorghe Rămneanțu), Cercul Cultural *Denta* (președinte: Pr. Aurel Bota) și Cercul Cultural *Opațița* (președinte: Pr. Tiberiu Mărgineanțu), au fost înființate trei Școli țărănești pentru nevoile culturale ale populației de aici. Preotul Relea nu numai că s-a îngrijit de buna funcționare și organizare a lor, dar a și colaborat cu intelectualii locului pentru predarea disciplinei „*Higienă și gospodărie*”.

Iată și câteva din realizări, menționate în raportul oficial al *ASTREI*:

„DESPĂRȚĂMÂNTUL DETA – jud. Timiș – Torontal
Președinte: Pr. Gavril Relea

CENTRUL CULTURAL GAIUL MIC

A organizat o Școală țărănească de igienă și gospodărie pentru femei, în perioada 16 I. - 31 III. 1943, sub direcțiunea Pr. Gheorghe Rămneanțu, cu concursul intelectualilor din comună și un efectiv de 73 curiste. Școala a fost vizitată în timpul funcționării, de Preș. Desp. Pr. Gavril Relea”.

Datele din raport sunt în conformitate cu cele publicate în ziarul *Dacia*, în care, într-adevăr, se menționează că: în ziua de 14 ianuarie 1943, Părintele Relea a fost prezent în mijlocul credincioșilor din comuna Gaiul Mic și a ținut să sublinieze importanța acestor cursuri pentru educarea poporului nostru în legătură cu problemele de igienă și gospodărie țărănească. A făcut, totodată, și un apel la locuitorii comunei, pentru a înțelege „chemarea și munca” pe care Asociația *ASTRA* o depune pentru „luminarea satelor noastre” și le-a recomandat să vină să se împărtășească din „învățăturile bune și folositoare”, care li se vor preda de către cadrele acestor cursuri¹⁸.

CENTRUL CULTURAL DENTA

A organizat o Școală țărănească de gospodărie pentru femei, între 10 I. - 28 II. 1943, sub direcția Pr. Aurel Bota, cu concursul intelectualității din comună și un număr de 66 cursiste. În timpul funcționării a fost vizitată de Preș. Desp. Pr. Gavril Relea.

¹⁷ Cf. Coresp., „Serbarea artistico-literară din Deta (Timiș)”, în *Dacia* (Timișoara), IV (1942), nr. 182, p. 4.

¹⁸ Cf. Coresp., „O impunătoare manifestație culturală în comuna Gaiul Mic. Deschiderea cursurilor de igienă și gospodărie țărănească ale „ASTREI”, în *Dacia* (Timișoara), V (1943), nr. 12, p. 9.

CENTRUL CULTURAL OPATIȚA

A organizat o Școală țărăneasă de igienă și gospodărie, între 24 I. - 31 III. 1943¹⁹, sub direcția Pr. Mărgineanțu Tiberiu, cu un efectiv de 44 cursiste, având concursul intelectualilor din comună. A fost vizitată în timpul funcționării de delegații Regionale: Dl Prof. Iancu Călțun și Dna Prof. Dr. L. Opreanu; apoi de Dl Preș. al Desp. Pr. Gavril Relea și de Dl Preș. al Asoc. învățătorilor Patrichie Rămneanțu, care au conferențiat cu această ocazie. Cursitele au pregătit și donat Spitalului Militar din Timișoara 40 kg. prăjituri²⁰.

Finalizarea cursurilor de „higienă și gospodărie țărăneasă” în cadrul Asociației *ASTRA* a avut loc pe data de 28 martie 1943, duminică, în comuna Gaiul Mic. Cu acest prilej, Părintele Gavril Relea, președintele Despărțământului Deta, a adus mulțumiri Pr. Gheorghe Rămneanțu, directorul cursurilor, dlui I. Obradovici, dlui Lazăr Mîoc, notar, și trei Elena Tarța, soră de ocrotire în Remetea, „pentru deosebita râvnă depusă în cadrul acestor cursuri, precum și cursitelor care au înțeles chemarea «ASTREI» în aceste vremuri de mari prefaceri”²¹. După ce le îndeamnă pe „cursite” de a pune în practică cele învățate, Părintele Gavril Relea a dat citire listei premiantelor și a declarat cursurile închise.

Tot din ziarul *Dacia* aflăm că Părintele Gavril Relea, în data de 14 februarie 1943, a participat la instalarea Pr. Victor Tăslăuanu în Parohia Stamora – Moravița, dând răspunsurile la Sfânta Liturghie împreună cu corul mixt al Căminului Cultural „Emanuil Ungureanu” din Deta, la final având loc un program artistic „alcătuit din cântece populare și patriotice, precum și din declamări”²², organizatorul fiind tot Părintele Relea.

O altă activitate cu caracter filantropic a avut loc pe data de 6 martie 1943, orele 8³⁰, când Părintele Gavril Relea a organizat la Căminul Cultural „Emanuil Ungureanu” din Deta, o „serbare culturală națională” pentru „strângerea fondurilor destinate mărețului scop național, ca fiii Patriei, care și-au vărsat sângele și au lăsat o parte din trupurile lor pe câmpul de luptă, să găsească un adăpost demn de jertfa lor”²³; gestul părintelui reprezentând solidaritatea față de poporul român atât de greu încercat în perioada celui de-al Doilea Război Mondial.

¹⁹ Cf. Coresp., „Sărbătoarea ASTREI la Opațița. Deschiderea cursurilor de igienă și gospodărie țărăneasă”, în *Dacia* (Timișoara), V (1934), nr. 21, p. 4.

²⁰ Sabin Evuțian și I. Ilea, „Raportul general de activitate a Astrei Bănățene pe anul 1942-1943”, în *Revista Banatului* (Timișoara), IX (1943), nr. 4-6, pp. 61-62; Dumitru Tomoni, *Societate, cultură și politică*. „ASTRA”..., p. 381.

²¹ Cf. Coresp., „Șezătoarea culturală de la Gaiul Mic. Închiderea cursurilor de gospodărie ale ASTREI”, în *Dacia* (Timișoara), V (1943), nr. 73, p. 8.

²² Cf. Coresp., „Prăznuirea de la Stamora – Moravița. Instalarea celui dintâi paroh ortodox român”, în *Dacia* (Timișoara), V (1943), nr. 38, p. 4.

²³ Cf. Coresp., „Impunătoarea manifestație național-culturală dată de Căminul Cultural «Emanuil Ungureanu» din Deta”, în *Dacia* (Timișoara), V (1943), nr. 57, p. 4.

De asemenea, trebuie să menționăm și participarea la sfințirea bisericii ortodoxe din comuna Opațița, județul Timiș – Torontal, în data de 20 iunie 1943, duminica, unde, împreună cu corul bisericesc din Deta și în prezența Preasfinției Sale Dr. Vasile Lăzărescu, episcopul Timișoarei, au dat răspunsurile la Sfânta Liturghie²⁴, iar, în data de 21 august 1943, participă, ca preot slujitor, alături de un sobor de preoți, la funeraliile Părintelui Protopop Augustin Ghilezan din Ciacova, decedat în 19 august, la vârsta de 60 de ani²⁵.

Datorită stării de război în care se afla România, organizația „Crucea Roșie” își extinde lucrarea binefăcătoare în majoritatea zonelor afectate din țară. Cu acest prilej, începând cu 1 octombrie 1943, îl găsim menționat pe Părintele Gavril Relea ca făcând parte din Comitetul Organizației „Crucea Roșie” din Deta, alături de dl primar Augustin Cunst, președintele organizației, șeful de post T. Dou și dl Osoia Constantin. Membrii comitetului și-au început activitatea încă din ziua înființării pe teritoriul parohiei lor a acestei organizații umanitare, slujind, astfel, mărețelor idealuri naționale și angajându-se ca voluntari în nobilul proiect de ajutorare a soldaților răniți²⁶.

Tot din ziarul *Dacia* (Timișoara) aflăm și de progresele realizate de către Părintele Gavril Relea în Parohia Deta, precum și de fructuoasa activitate pastoral-misionară cu corul bisericesc din comuna Deta, prin manifestări culturale și naționale:

„Se știe că în comuna noastră există o Asociație corală, care de la venirea Părintelui Gavril Relea a dezvoltat o frumoasă și rodnică activitate. Datorită priceperii S. Sale, precum și concursului neprecupețit ce l-a avut din partea tuturor locuitorilor, asociația aceasta corală a reușit să accentueze, în mod simțitor, pulsul de viață românească, nu numai în comuna noastră, ci și în comunele din jur, [...] unde au fost organizate mai multe manifestări de ordin cultural și național.

Astăzi, aflăm cu plăcere, că în urma hotărârii Adunării Generale a Căminului Cultural din localitate, ținută la 31 octombrie a.c., întreaga activitate culturală din Deta se va desfășura sub auspiciile ASTREI, [...] urmând ca și, pentru mai departe, întreaga activitate culturală, precum și dirijarea corului să rămână sub conducerea Părintelui Gavril Relea, care s-a dovedit a fi un bun și priceput conducător de cor, precum și un iscusit organizator al activității culturale”²⁷.

Într-adevăr, Părintele Gavril Relea, în acele împrejurări dificile cauzate de război, a dat dovadă de multă înțelepciune și de un profund sentiment național, organizând diverse serbări la diferite ocazii și evenimente, fie cu scop caritabil,

²⁴ *** „Sfințirea bisericii ortodoxe române din comuna Opațița, județul Timiș – Torontal”, în *Dacia* (Timișoara), V (1943), nr. 138, p. 3.

²⁵ Moise Ghilezan, „Înmormântarea Protopopului Augustin Ghilezan”, în *Dacia* (Timișoara), V (1943), nr. 188, p. 7.

²⁶ Cf. Coresp., „Știri din Deta”, în *Dacia* (Timișoara), V (1943), nr. 228, p. 7.

²⁷ Cf. Corespondent, „Știri din Deta”, în *Dacia* (Timișoara), V (1943), nr. 258, p. 7.

fie cultural. De pildă, tot în anul 1943, sâmbăta, în data de 20 noiembrie, cu ocazia împlinirii a trei ani de la înființarea Consiliului de patronaj al operelor sociale, Comitetul local din Deta a organizat împreună cu corul Căminului Cultural „Emanuil Ungureanu”, aflat sub conducerea Părintelui Gavril Relea, o „frumoasă și reușită serbare” în sala Cinematografului „PARC”. La final, dl inginer Marti Emil, președintele Comitetului local, a ținut să sublinieze rolul social al Consiliului de patronaj, „menit să aline atâtea dureri ale acestor vremuri grele”²⁸.

Activitatea Sfinției Sale nu se oprește aici. În 27 noiembrie 1943, orele 11 a.m., a avut loc ședința de comitet a Despărțământului Deta, în cadrul Asociației *ASTRA*, la sediul Primăriei. Cu acest prilej, Părintele Gavril Relea a insistat asupra reluării cursurilor țărănești și extinderea lor în comunele: Deta, Opațița, Gaiul Mic, Omor, Partoș, Folia și Voiteni. De asemenea, aflăm că, la îndemnul Părintelui Relea, „toate cercurile culturale [...] au luat măsurile necesare pentru organizarea serbărilor în vederea strângerii de fonduri pentru Catedrala și Orfelinatul Sfintei Episcopii a Timișoarei”. Tot cu acest prilej, dl prof. Iancu Călțun, având și statutul de consilier referent-cultural la Episcopia din Timișoara, a asistat la orele de religie predate de către Părintele Gavril Relea la Școala primară din Deta, „rămânând pe deplin mulțumit de cele constatate”²⁹.

Pastorația Părintelui Gavril Relea a continuat și în anul 1944 la Parohia Deta, chiar dacă este ultimul an de ședere aici, ca preot refugiat. Din paginile ziarului *Dacia* (Timișoara) aflăm de unele proiecte în care a fost implicat și Sfinția Sa în această perioadă:

În data de 25 ianuarie 1944, Părintele Gavril Relea participa la o ședință organizată de prim-pretorul Constantin Militaru, alături de șefii instituțiilor comunale și de stat, unde s-a ridicat problema construirii unui nou lăcaș de închinare pentru românii ortodocși din Deta și, de asemenea, a unei asociații sportive cu mai multe secții, din ordinul dlui prefect al județului Timiș – Torontal. Deciziile luate au fost favorabile pentru Parohia Deta, hotărându-se, în ședința Sfatului Comunal: „cedarea în mod gratuit pe seama parohiei ortodoxe române din Deta a terenului situat între turnul pompierilor și pâraul Birduța”, pentru construcția unei biserici de zid³⁰.

De asemenea, tot în acest an, pe data de 2 februarie, Părintele Gavril Relea a luat parte la slujba de înmormântare a dlui Aurel Goga, membru al Căminului Cultural și epitrop al bisericii din Deta, aducându-i un ultim omagiu pentru munca depusă în folosul Țării și al Bisericii Ortodoxe Române³¹.

O altă ședință la care a participat, în calitate de paroh la Deta, a fost cea din data de 24 februarie 1944, când a avut loc consfătuirea tuturor doamnelor

²⁸ *** Știri din Plasa Deta”, în *Dacia* (Timișoara), V (1943), nr. 265, p. 7.

²⁹ Cf. Corespondent, „Știri din Deta. De la ASTRA. Inspecții”, în *Dacia* (Timișoara), V (1943), nr. 272, p. 7.

³⁰ *** „Din plasa Deta”, în *Dacia* (Timișoara), VI (1944), nr. 22, p. 11.

³¹ Cf. Corespondent, „Știri din Deta. Deces”, în *Dacia* (Timișoara), VI (1944), nr. 32, p. 7.

din localitate, convocate de dl pretor Constantin Militaru, în vederea susținerii, pe mai departe, a Societății „Crucea Roșie”, filiala Deta, România aflându-se, pe atunci, în plin Război Mondial: „În același scop au fost invitați la consfătuire C. Sa. Părintele Gavril Relea, din partea bisericii, și Al. Cosma Catul, tot din partea bisericii”³².

Un ultim eveniment consemnat de ziarul *Dacia* a avut loc pe data de 26 februarie 1944, orele 20, când Părintele Gavril Relea a făcut apel către credincioșii de aici, în vederea strângerii de fonduri pentru zidirea Catedralei Ortodoxe Române din Timișoara. În acest sens, la Căminul Cultural „Emanuil Ungureanu” din Deta, părintele a organizat un „program muzical”, publicul având ca protagoniști corul mixt al Parohiei Deta, dirijat de către Părintele Relea și orchestra unui regiment din Timișoara, condusă de către dl căpitan Petcu³³.

Trebuie să menționăm și faptul că, în cadrul „*Asociației Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*” (ASTRA), Părintele Gavril Relea, în calitate de președinte, a colaborat cu redacțiile revistei *Duh și Adevăr* a Eparhiei Ortodoxe Române a Timișoarei și a ziarelor locale *Dacia* și *Muncitorul*, pe toată perioada refugiului (1941-1944), publicând 112 predici pentru duminicile și sărbătorile din cursul anului liturgic bisericesc, la rubricile intitulate: *Dumineca* și *Mărgăritare*, întărindu-i pe credincioși în dreapta credință și aducându-le o oază de lumină în perioada grea a celui de-al Doilea Război Mondial³⁴.

Așa cum am putut constata, Părintele Gavril Relea s-a dovedit a fi un bun slujitor în ogorul Domnului, îndeplinindu-și cu multă demnitate și responsabilitate misiunea încredințată. Suntem convinși că s-a îngrijit de soldații români căzuți pe câmpul de luptă, oficiindu-le, întotdeauna, serviciile funebre și, totodată, de cei care agonizau pe paturile spitalelor din Timișoara, le-a alinat familiile, a fost alături de ei în grelele încercări, spovedindu-i și împărtășindu-i cu Trupul și Sângele Domnului, mulțumindu-le părintește pentru jertfa lor națională și, apoi, înmormântându-i cu slujbă creștinească, așa cum se cuvine oricărui om care s-a sacrificat pentru Țară și pentru idealul național.

Că a fost alături de soldații români și că le-a elogiat jertfa, cunoaștem din predicile dânsului. De pildă, într-o predică din anul 1943, Părintele Gavril Relea spunea: „În vremurile acestea de aspră frământare, nu te osteni să-ți aduni avere nedreaptă. Gândește-te la aceia care se jertfesc azi pe altarul Patriei, pentru liniștea ta și a căminului tău. Gândește-te la ei și socotește că mulți se vor întoarce săraci, cu trupurile sfărțecate de glonțul dușmanului”³⁵. Într-o altă predică afirma: „*Pe culmile înalte ale cinstirii și recunoștinței nu s-au putut*

³² *** „Știri din Deta”, în *Dacia* (Timișoara), VI (1944), nr. 52, p. 11.

³³ Octavian Scridon, „Manifestația culturală de la Deta”, în *Dacia* (Timișoara), VI (1944), nr. 50, p. 7.

³⁴ Vasile Rojneac, *Părintele Protopop Gavril Relea...*, pp. 147-344.

³⁵ Gavril Relea, *Dumineca: Predică la Duminica a XXXII-a după Rusalii, a lui Zahau – „Sochul credinței”*, în *Dacia* (Timișoara), V (1943), nr. 24, p. 2.

urca decât aceia, care au înțeles să devină credincioși slujitori ai intereselor colectivității în mijlocul cărora trăiau”³⁶.

Spre sfârșitul anului 1944, Părintele Relea va renunța la calitatea de președinte și membru în cadrul Asociației ASTRA, Despărțământul Deta, jud. Timiș – Torontal, spre a se reîntoarce la Cluj, în locul său fiind încredințat cu conducerea acestui subcentru dl învățător refugiat Cozma Catal³⁷. Întreaga sa activitate a fost apreciată și elogiată de către autoritățile locale și de către cele bisericești care, cu această ocazie, îi eliberează *Certificatul de serviciu*, recunoscându-i Părintelui Relea vechimea în muncă, pe toată perioada șederii aici, ca preot refugiat, după cum reiese din acest document:

„OFICIUL PROTOPOPESC ORTODOX ROMÂN
CIACOVA, jud. Timiș – Torontal
Nr. 215/1945

CERTIFICAT DE SERVICIU

Oficiul protopopesc ort. român al tractului Ciacova, Eparhia Timișorii, certifică în mod oficial că, Preotul Gavril Relea a funcționat în calitate de administrator parohial în parohia Deta, începând cu data de 13 Iulie 1941 – ziua instalării în parohie, inclusiv data de 8 Aprilie 1945 – ziua predării parohiei. Totodată, se certifică că această numire a preotului Gavril Relea, a fost ordonată de Înalțul Ministru al Cultelor cu Adresa Nr. 35639/1941; comunicată oficiului protopopesc cu Adresa Nr. 275813 din 5 Iulie 1941 a Consiliului Eparhial al Timișorii.

Numitul preot a desfășurat în parohia noastră actuală Deta, o activitate pastorală rodnică și demnă de toată lauda; a fost prezent la conducerea așezămintelor și a acțiunilor social-culturale, situându-se drept model în viața misionară.

Ciacova, la 10 Aprilie 1945

L. S.

Pr. [semnătură indescifrabilă]

adm. protopopesc”³⁸

³⁶ Gavril Relea, *Dumineca: Predică la Duminica a V-a din Postul Mare, a Cuvioasei Maria Egipteanca, Cererea mamei fiilor lui Zevedei – „Nu știți ce cereți...”*, în *Dacia* (Timișoara), V (1943), nr. 82, p. 5.

³⁷ „De la Subcentrul E. E. organele superioare ale E.E. au primit demisia C. S. Părintelui Gavril Relea, de la conducerea Subcentrului E. E. Deta, exprimând mulțumiri pentru deosebita strădanie pusă de C. Sa în cadrul acestei instituții și au încredințat cu conducerea acestui subcentru pe d-l înv. refugiat Cozma Catal”, Cf. Corespondent, „Știri din Plasa Deta”, în *Dacia* (Timișoara), VI (1944), nr. 16, p. 7.

³⁸ Cf. *Certificat de serviciu*, Nr. 215/1945, eliberat de Oficiul Protopopesc Ortodox Român din Ciacova, jud. Timiș-Torontal, 10 aprilie 1945, 1 filă, în Arhiva Familiei Relea.

Aceasta a fost, în linii mari, activitatea pastoral-misionară, culturală și filantropică a Părintelui Gavril Relea din timpul refugiului, la Parohia Deta. Conform datelor din *Carnetul de muncă*, începând cu data de 1 aprilie 1945, își încheie definitiv activitatea în cadrul Episcopiei de Timișoara³⁹, reîntorcându-se în Episcopia Clujului.

Cu siguranță că despărțirea de credincioșii de aici a fost dureroasă, însă, Dumnezeu îl chema la o nouă misiune și, fără ca dânsul să știe, chiar și la grele încercări și pătimiri, deoarece, în perioada regimului comunist, între anii 1958-1963, va fi arestat și condamnat la 10 ani de închisoare corecțională și confiscarea totală a averii, pentru „*uneltire contra ordinii sociale*”, din care a executat cinci ani, la închisoarea Gherla și în lagărele de concentrare din Delta Dunării⁴⁰, toate acestea pentru mărturisirea credinței și susținerea idealului național. Din fericire, a trecut cu bine și prin aceste încercări.

Viața sa rămâne pilduitoare și ne obligă să reflectăm adânc la experiența și asumarea suferinței, la demnitate, la dragoste, la jertfelnicie, la devotament, la prețuirea celor de lângă noi, la importanța pe care o are Biserica și Țara în existența noastră și a urmașilor noștri, dar, mai ales, la faptul că „nu merită să trăim urât”, deoarece „i-ajunge zilei răutatea ei!” (*Matei* 6, 34).

Părintele Gavril Relea a trecut la cele veșnice în anul 2005, la vârsta de 95 de ani, fiind înmormântat în Cimitirul Parohiei „Adormirea Maicii Domnului” din cartierul Mănăștur, Cluj-Napoca.

³⁹ Cf. *Carnet de muncă. Republica Populară Română...*, filele 14-15, în Arhiva Familiei Relea.

⁴⁰ Vasile Rojneac, *Părintele Protopop Gavril Relea...*, pp. 72-84.